
Két különleges nemesi történet és a szlovák nemzeti mozgalom összefonódása

A felső-magyarországi nemesség és a szlovákok kapcsolata, illetve a nemesség szlováksága már régen kutatott, de még mindig aktuális téma. Ahogy a mű címe is utal rá, *Roman Holec* két olyan idegen származású nemesi történetet mutat be a XIX. század végén és a XX. század elején, melyek a korszakban rendkívüli módon kapcsolódtak a szlovák nemzeti mozgalomhoz.

Roman Holec a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének történésze, egyetemi docens. Munkássága a XIX. századi szlovák és közép-európai történelemre irányul. Gazdaság-, társadalom-, és politikatörténettel egyaránt foglalkozik, de kutatási témái közé tartozik a természeti környezet és a nemesi családok kutatása is. Legfontosabb művei között találjuk a *Hlinka. Otecnároda? (Hlinka. A nemzet atyja?)*¹, a *Coburgovci a Slovensko [A Coburg család és Szlovákia]*², illetve a *Človek a príroda v dlhom 19. storočí (Ember és természet a hosszú XIX. században)*³ című műveket. A szlovák–magyar viszonyban kényesnek számító trianoni témát a *Trianon. Triumf a tragédia*⁴ című monográfiában dolgozta fel, mely 2022-ben *Diadal és katasztrófa. Trianon egy szlovák történész szemével*⁵ cím

¹ Roman Holec: *Hlinka. Otecnároda?* Bratislava, Marenčin PT, 2019.

² Roman Holec: *Coburgovci a Slovensko.* Bratislava, Kalligram, 2010.

³ Roman Holec: *Človek a príroda v dlhom 19. storočí,* Bratislava, Typoset Print, 2014.

⁴ Roman Holec: *Trianon. Triumf a tragédia.* Bratislava, Marenčin PT, 2020.

⁵ Roman Holec: *Diadal és katasztrófa. Trianon egy szlovák történész szemével.* Budapest–Somorja, 2022.

alatt a magyar közönség számára is elérhetővé vált. A recenzió tárgyát képező monográfia jelenleg Holec legfrissebb munkája.

A XIX. századi (és korábbi) nemesség és a szlovákság kapcsolata olyan téma, amelyben még nagy lehetőségek rejlenek a szlovák nemzeti mozgalom kutatásának szempontjából. Holec egy olyan megközelítésmódot választott, melyben két sors és két család szempontjából mutatja be a problematika sokszínűségét, ezzel is cáfolva azt a korábban már meghaladott általános megfogalmazást, hogy a szlovák nemzeti mozgalomnak nem volt nemesi rétege. A XIX. századi szlovákság és nemesség kapcsolatával az elmúlt időszakban *Demmel József* is foglalkozott nagysikerű, Pánszlávi v kaštieli (Pánszlávok a kastélyban)⁶ című művében, amely a turóci nemesség viszonyait mutatta be. A Nyitra vármegyére fókuszáló Holec maga is Demmel munkája szimbolikus folytatásának tartja saját művét, amelyet többek között a mű címe is tükröz. A témával kapcsolatban más művek is születtek. Fontos megemlíteni még a 2009-ben megjelent *Zemianstvo na Slovensku v novoveku I–II*⁷ című tanulmánykötetet, amely interdiszciplináris megközelítésben mutatja be a felső-magyarországi újkori nemesség kutatásának aspektusait különböző történészek tollából.

Holec művének két főhőse van. Gregor Friesenhof és Livio Odescalchi, mindketten nemesek, akik valamilyen szempontból a saját korukban kilógtak a sorból, nem éltek tipikus nemesi életet és összefonódtak a szlovák nemzeti mozgalommal. Mindkét család külföldi származású volt és családi székhelyeik Nyitra vármegyében, egymáshoz igen közel helyezkedtek el. Báró Gregor Friesenhof (1840–1913) a XIX. század 60-as éveiben aktív tagja volt a *Matica slovenská*-nak és támogatta

⁶ Demmel József: *Pánszlávok a kastélyban*. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története. Kalligram, Pozsony, 2014

⁷ *Zemianstvo na Slovensku v novoveku I–II*. Ed. Miloš Kovačka–Eva Augustínová–Maroš Mačuha. Slovenská národná knižnica, Martin, 2009.

ezt a legfontosabb szlovák közművelődési egyesületet. Életének fontos elemei közé tartozott mezőgazdasági érdeklődése, és önkéntes tűzoltó egyesületek alapítása, támogatása. Livio Odescalchi (1863–1938) családja hercegi rangú volt. A család felemelkedését és Magyarországra kerülését a mű részletesen tárgyalja, több generációra visszamenőleg. Livio kapcsolatban állt a szlovák politikai elittel és a Matica slovenská-val, 1918 után pedig Csehszlovákia oldalára próbálta állítani a nemességet.

A szerző a két történetet párhuzamba helyezi és össze is hasonlítja, bár saját maga felteszi a kérdést, hogy ez a megközelítés egyáltalán lehetséges-e a két, időben és rangban is viszonylag távol álló személy esetében. Roman Holec célja a két családot érintő kutatással hozzájárulni a XIX. és XX. századi nemességgel foglalkozó vizsgálatokhoz és visszahelyezni a két fókuszban álló személyt és családjaikat a szlovák múlt történelmi emlékezetébe, amely egyben közép-európai és európai emlékezet is. A mű széles forrásbázisra épít, amely szlovák, magyar, német, osztrák és orosz levéltári forrásokat is felölel, valamint ismeri a korabeli sajtó rendkívül széles palettáját.

A könyv bevezető fejezete a kutatást elhelyezi térben és időben, továbbá a motivációval és a forrásadottságokkal is foglalkozik. Két nagy fejezet kisebb bekezdésekre felosztva tárgyalja a két külön történetet, beleértve a családok szélesebb történetét és az ehhez kapcsolódó különböző mellékszálakat is. A befejező fejezet mérleget von Gregor Friesenhof és Livio Odescalchi történetének közös és eltérő vonásai között.

Az első nagy fejezet Gregor Friesenhof és családját tárgyalja. Pozitívum (a második fejezettel összevetve különösen), hogy a fejezet elején ráirányítja a figyelmet Gregor és a szlovák nemzeti mozgalom kapcsolatára, majd csak ezután tér ki a család múltjára és Gregor életének egyéb összefüggé-

seire. A szlovák nemzeti mozgalommal kapcsolatos bekezdések nagyon forrásgazdagok. A szerző felhasználta a korabeli visszaemlékezéseket, levelezéseket és Gregor Friesenhof saját publicisztikai írásait is. Így nagyon komplex kép rajzolódik ki a főszereplőről, aki már huszonhárom évesen, nemesi származásúként a Matica slovenská első állandó bizottságában helyet kapott, és publicisztikai írásaiban a szlovák nemzet mellett kötelezte el magát. A család története a nagyapával Johann Michael Vogellel kezdődik, aki megszerezte a család számára a nemesi rangot. A fejezet sokat foglalkozik Gregor apjával, Gustav Friesenhoffal, az ő feleségeivel és Gregor féltestvérével is. A szerző foglalkozik továbbá a család orosz kapcsolataival (Gustav Friesenhof mindkét felesége orosz volt). Gregorral kapcsolatban művelődéstörténeti és ipartörténeti szempontból is érdekesek azok a bekezdések, amelyek a különleges érdeklődési köreit, a mezőgazdaságot, az önkéntes tűzoltóságot és a meteorológiát tanulmányozzák. A fejezet végén a szerző a két világháború közötti Nyitra vármegyei családi birtokok sorsát mutatja be. Holec leszögezi, hogy a bemutatott életút nem hagyományos nemesi sors, és felteszi a kérdést, hogy Gregor Friesenhof vajon csupán csodabogár volt, vagy valóban túlhaladta saját korát?

A másik nagy fejezet az Odescalchi családdal foglalkozik, a főszereplő Livio Odescalchi, akinek a története valamivel később kezdődik, mint Friesenhofé. Ez a fejezet hosszú család-történettel indul, egészen a XVII. századtól, amikor az olasz származású család I. Lipót császártól megkapta a Szerémi Bánságot. Fokozatosan bemutatja az egyes generációkat: Inocent, a dédnagypapa, akinek felesége révén a családhoz került a Nyitra vármegyei Szolcsány (Solčany), August, a nagyapa, valamint Arthur, az édesapa, akinek a történetét sokáig párhuzamosan mutatja be Livio Odescalchieval. Külön kiemelő, hogy a

családtagok közül olyanokat is megemlít, akik elleneztek a szlovák nemzeti törekvéseket és közreműködtek a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesületben. Livio Odescalchi is támogatta a Matica slovenskát, bár már egy későbbi korszakban, Csehszlovákia megalakulása után. 1923-ban megjelent Livio Odescalchi felhívása a Csehszlovákiához került nemességhez, amelyben felszólította őket, hogy álljanak ki az ország mellett. Az ebben az időszakban született politikai írásait, a szlovák nemességről alkotott véleményét és az ezekkel kapcsolatban kifejtett tevékenységét tárgyalja a fejezet részletesen, igen gazdag forrásanyagot felsorakoztatva. A komplex kép kialakítása szempontjából a szerző többször idéz olyan forrásokat, melyek visszaemlékeznek a főhős személyiségére. Végeredményben, ebben a fejezetben is egy meglehetősen sajátos, nem hagyományos életutat mutat be.

A mű hiányosságának tartom azt a helyenkénti átláthatatlanságot, ami leginkább az Odescalchi fejezetben mutatkozik meg. A fejezet első 30 oldala a család történetével foglalkozik. Ez kétségkívül fontos a főszereplőt ért hatások szempontjából, de egy idő után már nehezen követhető és elvonja a figyelmet a bemutatandó összefüggésekről. A rokonság távolabbi tagjainak bemutatása, különböző mellékepeződök és más családi ágakhoz tartozó birtokok bemutatása is ezt a hatást váltja ki (pl. 189. o., 195. o.). A sok információ befogadását kétségkívül könnyítené egy-egy grafikus családfa mindkét családhoz, továbbá egy névmutató.

A mű széles forrásbázisra épül és egyedülálló módon párhuzamba állít két, első ránézésre összehasonlíthatatlan személyiséget. A nyelvezete könnyed, nagyon olvasmányos, mely révén élvezhetővé válik a laikus közönség számára is. Ezt a hatást erősítik a különböző művelődéstörténeti, ipartörténeti és kapcsolattörténeti adalékok és a könyv közepén elhelyezett

képmellékletek. A szakmai közeg számára is nagyon értékesek, különösen a Matica slovenská nemesi kapcsolatai, a Néppárt szlovák összefüggései, valamint az alakuló Csehszlovákia és a nemesség viszonyáról szóló fejezetek, amelyek számos új információt tartalmaznak, és jobban megvilágítják ezt a mai napig a szlovák és magyar viszony szempontjából kényes időszakot. A szlovák nemesség témakörének külön problémája, hogy a szlovák történetemlékezetben is párhuzamosan érvényesült, és részben máig is érvényesül a két ellentétes alapállás: a nemesség szlovákságának hangsúlyozása, illetve a plebejus nemzeti önkép, a magyar úr – szlovák jobbágy hamis képének fenntartása. Nagyon fontos, hogy Roman Holec monográfiája árnyalja ezeket a narratívákat, hiszen a kutatásának tárgyául szolgáló családok külföldi származású, Felső-Magyarországon letelepedett famíliák voltak, akik tagjai között voltak olyanok, akik akár nem szlovák nemzetiségüként is kiálltak a szlovák nemzeti mozgalom törekvései mellett. És persze olyanok is akadtak, akik ellenezték azt. A Pánszlávi s erbom című mű kétségkívül hiánypótló, hisz a nemesség és szlovákság kapcsolatának kutatásában még mindig számos fehér folt akad. A szerző által kitűzött célt, a két család és személy történeti emlékezetbe való beemelését, a mű kétségkívül hivatott betölteni.

Roman Holec: Pánszlávi s erbom. Friesenhof a Odescalchi – dva paralelné príbehy (Pánszlávok címerrel. Friesenhof és Odescalchi – két párhuzamos történet). Marenčin PT, Bratislava, 2024, 300 o.

Hrcka Alexandra